VIZIUNI ZOOETICE ÎN LITERATURA CONTEMPORANĂ: *ELIZABETH COSTELLO* DE J. M. COETZEE

Pilchin Ivan, magistru în filologie germanică, lector, Departamentul de Literatură Universală şi Comparată, Universitatea de Stat din Moldova

În spaţiul imaginarului literar contemporan, animalele devin adesea pretextul unei gândiri empatice. Scriitorul sud-african J.M. Coetzee a devenit cunoscut pentru mesajul în susținerea drepturilor animalelor exprimat atât în discursuri publice, cât și în opera sa. La modul cel mai concentrat și sistematezat viziunile bioetice ale scriitorului s-au regăsit în cărțile „Viaţile animalelor” și „Elisabeth Costello”. Animalele sunt privite aici nu doar ca un obiect al alterității, ci ca un subiect de identificare.

Totdată, este sugerată ideea că imaginația și invenția poetică este o cale pentru a se identifica cu o viețuitoare de altă natură, pentru a înțelege ceva esențial despre viața în plinătatea proceselor ei.
Cuvinte-cheie: *zooetica/ bioetica, relația om-animal, alteritate, autoidentificare*.

John Maxvell Coetzee (n. 1940), originar din Africa de Sud, este unul dintre cei mai importanți scriitori de limbă engleză de azi. De-a lungul anilor, creația sa a fost distinsă cu numeroase premii literare, încununându-se cu Premiul Nobel pentru literatură (2003). În mod deosebit, sunt apreciate măiestria discursului său analitic, stilul concis și clar, abordarea complexă a problemelor morale și existențiale ale lumii contemporane, abilitatea de a-i imprima narațiunii caracterul alegoric al unei parabole. În afara activității sale de romancier, de critic literar și de traducător, J.M. Coetzee a devenit cunoscut și în calitate de apărător și promotor al drepturilor animalelor. În 2004, scriitorul a devenit unul din patronii organizației necomerciale „Voiceless, the Animal Protection Institute" cu sediul la Sidney, Australia. Conform misiunii sale, oganizația pledează pentru o lume în care animalele vor fi tratate cu respect și compasiune, concentrându-și eforturile asupra sensibilizării opiniei publice privind suferințele animalelor la fermele de creștere a animalelor. Cu același mesaj, J.M. Coetzee se adresează publicului într-un discurs, ținut în susținerea organizației „Voiceless", în anul 2007: „It is obvious there is something badly wrong in relations between human beings and other animals; furthermore, that whatever is wrong has become wrong on a huge scale in the last hundred or hundred and fifty years, as traditional animal husbandry has been turned into an industry using industrial methods of production… The transformation of animals into production units dates back to the late nineteenth century, and since that time we have already had one warning on the grandest scale that there is something deeply, cosmically wrong with regarding and treating fellow beings as mere units of any kind. This warning came to us so loud and clear that it you would have thought it was impossible to ignore it. It came when in the middle of the twentieth century a group of powerful men in Germany had the bright idea of adapting the methods of the industrial stockyard, as pioneered and perfected in Chicago, to the slaughter – or what they preferred to call the *processing* – of human beings" [3]. În acest discurs J.M. Coetzee, fiind vegetarian, revine nu doar la problema relației dintre om și animal, ci și la problema umanismului și a dezumanizării, a raportului dintre etica tradițională și bioetică.

Tema drepturilor și protecției animalelor J.M. Coetzee a abordat-o și în asemenea cărți ale sale ca „Viețile animalelor" (1999), „Disgrație" (1999), „Elisabeth Costello" (2003), „Jurnalul unui an prost" (2004), „O doamnă bătrână și pisicele ei" (2014). La modul cel mai concentrat și sistematezat, viziunile bioetice ale scriitorului s-au regăsit în „Viațile animalelor" și „Elisabeth Costello". În ambele cărți apare personajul Elisabeth Costello, un alter-ego al lui J.M. Coetzee. De fapt, textul „Vieților animalelor" a devenit o parte integrantă a romanului „Elisabeth Costello", un roman construit dint-o serie de discursuri, prelegeri și polemici în centrul cărora se află o scriitoare australiană de 66 de ani, Elisabeth Costello. Romanul surprinde nu atât prin subiectul său, cât prin faptul că totul se reduce aici la câteva scene din călătoriile scriitoarei și câteva conferințe la care ea asistă, ținând propriile discursuri sau ascultându-i pe ceilalți. Miza cărții constă în intensitatea intelectuală a dezbaterii problemelor literare, etice, filozofice și existențiale, direct sau indirect legate de viața și viziunile scriitoarei Elizabeth Castello (realismul, romanul african, omul și animalul, starea științelor umanistice, răul și erosul).

Primul discurs-prelegere al scriitoarei dedicat animalelor este întitulat „Animalele și filozofii". Animalele sunt privite în această carte nu doar ca un obiect al alterității, principala perspectivă împărtășită de majoritatea filozofilor aduși în discuție (Aristotel, Sfântul Augustin, Toma de Aquino, Descartes), ci ca un subiect de identificare. Elizabeth Costello se opune fenomenului pe care ea îl numește „the great Western discourse of man versus beast, of reason versus unreason" [3, 123] și pledează pentru dreptul la viața ca atare a tuturor vieţuitoarelor: „To be alive is to be a living soul. An animal – and we are all animals – is an embodied soul" [3,

131]. Identificându-se cu animalul ca altă formă de viață, considerând că „there is no limit to the extent to which we can think ourselves into the being of another" [3, 133], Elisabeth Costello face apel către compasiune, „*sympathy*, that allows us to share at times the being of another. (…) There are people who have the capacity to imagine themselves as someone else, there are people who have no such capacity (when the lack is extreme, we call them psychopaths), and there are people who have the capacity but choose not to exercise it" [3, 133]. Comparând exterminarea zilnică a animalelor în scopuri alimentare, științifice şi industriale cu crimele împotriva umanității din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, cu exterminarea oamenilor în lagărele de concentrare germane, Elizaberth Costello folosește teremenul „fresh holocaust": „Let me say it openly: we are surrounded by an enterprise of degradation, cruelty, and killing which rivals anything that the Third Reich was capable of, indeed dwarfs it, in that ours is an enterprise without end, self-regenerating, bringing rabbits, rats, poultry, livestock ceaselessly into the world for the purpose of killing them". [3, 119] (…) „I return one last time to the places of death all around us, the places of slaughter to which, in a huge communal effort, we close our hearts. Each day a fresh holocaust, yet as far as I can see our moral being is untouched. We do not feel tainted. We can do anything, it seems, and come away clean" [3, 133]. Astfel, scriitoarea-personaj pune în valoare conștientizarea vinei și a complicității omului modern la exterminarea animalelor, iar la întrebarea dacă vegetarianismul ei vine dintr-o convingere morală, Elsabeth Castello răspunde, subliniind caracterul necondiționat, aproape religios, al mesajului său bioetic: „It comes out of a desire to save my soul" [3, 141].

Cel de-al doilea discurs al scriitoarei dedicat animalelor este întitulat „Animalele și poeții". De data aceasta pledoaria este construită în jurul poeziilor „Pantera" de R.M. Rilke și „Jaguar" și „A doua privire asupra unui jaguar" de T. Huges. Prin intermediul acestor texte, Elizabeth Costello sugerează că imaginația și invenția poetică este o cale de identificare cu o viețuitoare de altă natură, pentru a înțelege ceva esențial despre viață în plinătatea proceselor ei: „Writers teach us more than they are aware of. By bodying forth the jaguar Hughes shows us that we too can embody animals – by the process called poetic invention that mingles breath and sense in a way that no one has explained and no one ever will. He shows us how to bring the living body into being within ourselves. When we read the jaguar poem, when we recollect it afterwards in tranquility, we are for a brief while the jaguar. He ripples within us, he takes over our body, he is us" [3, 149]. Ulterior, problema relației dintre om și animal este dezbătută sub forma unui dialog public cu reprezentanții mediului academic (problema mișcărilor ecologiste și a protecției mediului, cea a conștiinței de sine a animalelor, problema cruzimii) și într-un context informal, în familie, în discuțiile cu propriul ei fiu, John. Criticând perspectiva antropocentrică asupra lumii şi asupra vieții, Elisabeth Costello revine la esența morală a mesajului său: „I do think it is appropriate that those who pioneered the industrialization of animal lives and the commodification of animal flesh should be at the forefront of trying to atone for it" [3, 158]. Unul din argumentele oponentului său este alteritatea inerentă animalelor care nu poate fi ignorată: „Are not animals, even the higher animals, properly thought of as belonging to another legal and ethical realm entirely, rather than being placed in this depressing human subcategory? Isn't there a certain wisdom in the traditional view that says that animals cannot enjoy legal rights because they are not persons, even potential persons, as fetuses are? In working out rules for our dealings with animals, does it not make more sense for such rules to apply to us and to our treatment of them, as at present, rather than being predicated upon rights which animals cannot claim or enforce or even understand?" [3, 158-159] Răspunsul lui Elisabeth Costello revine la ideile și principiile bioetice, cele ale respectului și ale responsabilității față de viața ca atare, expuse cu altă ocazie: „Anyone who says that life matters less to animals than it does to us has not held in his hands an animal fighting for its life. (...) It is not the mode of being of animals to have an intellectual horror: their whole being is in the living flesh. If I do not convince you, that is because my words, here, lack the power to bring home to you the wholeness, the

unabstracted, unintellectual nature, of that animal being. That is why I urge you to read the poets who return the living, electric being to language; and if the poets do not move you, I urge you to walk, flank to flank, beside the beast that is prodded down the chute to his executioner" [3, 162].

Umberto Eco creionează un portret al umanului: „Suntem animale în postură erectă, din care pricină este obositor să rămânem mult timp cu capul în jos şi, prin urmare, avem o noţiune comună de sus şi jos, tinzând să-1 privilegiem pe primul în defavoarea celui de-al doilea. Tot astfel avem noţiuni de parte dreaptă şi stângă, de a sta pe loc sau a merge, de a sta în picioare sau întinşi, de a ne târî sau a sări, de veghe sau somn. Şi fiindcă avem mâini şi picioare, ştim cu toţii ce înseamnă să loveşti o materie tare, să penetrezi o substanţă moale sau lichidă, să terciuieşti, să pisezi, să râşneşti, să dai şuturi şi poate chiar să dansezi. Lista ar putea continua la nesfârşit, incluzând văzul, auzul, mâncatul sau băutul, înghiţitul sau datul afară. Şi desigur, orice om are noţiuni despre ceea ce înseamnă să percepi, să-ţi aminteşti, să simţi dorinţă, teamă, tristeţe sau uşurare, plăcere sau durere, să emiţi sunete care să exprime aceste sentimente. Aşadar (şi de-acum intrăm în sfera dreptului) există concepţii universale privind constrângerea: nu se doreşte să fim împiedicaţi să vorbim, să vedem, să ascultăm, să dormim, să înghiţim sau să dăm afară, să mergem unde vrem, suferim dacă cineva ne leagă sau ne sechestrează, ne loveşte, răneşte, ucide, ne supune la torturi fizice sau psihice menite să diminueze sau să anuleze capacitatea noastră de a gândi" [4, 83].

Vorbim despre faptul că omul gândeşte şi aceasta l-a ridicat deasupra celorlalte fiinţe, l-a declarat un stăpân al lumii. Este totuşi omul de-a adevăratelea un animal avansat?! Progresul tehnologic şi civilizaţional îl ridică deasupra altor vieţuitoare? Datele sale raţionale îi dau dreptul total asupra acestora? Ernst Cassirer în cartea sa „Eseu despre Om" constata că „Mulţi filozofi au avertizat împotriva acestui pretins progres. «L'homme qui mèdite», spune Rousseau, «est un animal dépravé»: depăşirea graniţelor vieţii organice nu este o ameliorare, ci o deteriorare a naturii umane" [1, 44]. Unde ne va duce această involuţie, care sunt soluţiile unei convieţuiri, datele biologice ale umanului permit această coabitare fără ca una din specii să fie afectată? Întrebări care conturează o dezbatere planetară şi transdisciplinară. Literatura încearcă să îşi aducă aportul.

Astfel, Elisabeth Costello, personajul feminin al lui Cotzee, devine un portavoce al unor viziuni bioetice auzite din ce on ce mai mult. Forma dialogului socratic oferă cititorului posibilitatea examinării problemei relației om-animal din diferite puncte de vedere, mai mult sau mai puțin argumentate și valabile în contextul lumii globalizate de azi.

Referințe bibliografice:

1. CASSIRER, Ernst (1994) – *Eseu despre Om. O introducere în filozofia culturii umane*, Bucureşti, Humanitas.
2. COETZEE, John Maxvell (2007) – *Voiceles: I feel therefore I am* // http://hugo.ran dom-scribblings.net/?p=7203#.WQYGtlWLTIW (Ultima vizită: 30 aprilie 2017, 18:15)
3. COETZEE, John Maxvell (1999) – *The Lives of Animals*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
4. ECO, Umberto (2005) – *Cinci scrieri morale*, Bucureєti, Humanitas.